

La convergència lingüística a Catalunya abans de 1975 a partir de testimonis orals

*Linguistic convergence in Catalonia before 1975
on the basis of oral testimonies*

Carles de ROSSELLÓ, Mireia GALINDO i Francesc BERNAT
Universitat de Barcelona

Data de recepció: 28 de febrer de 2021

Data d'acceptació: 21 d'abril de 2021

RESUM

En aquest article resseguim el procés d'extensió de la convergència lingüística a Catalunya al segle xx, centrant-nos en el període anterior a 1975. Per tal de fonamentar el nostre estudi, ens hem basat en les històries de vida de persones de més de noranta anys que ens van explicar en quina llengua s'havien relacionat en diferents etapes de la seva vida amb persones no catalanoparlants. Ens interessava esbrinar especialment en quin moment la convergència lingüística al castellà en les converses intergrupals esdevingué la norma predominant a Catalunya, i si hi havia hagut altres comportaments lingüístics. Els resultats de la nostra recerca qualitativa mostren que hi ha hagut dos períodes diferents a Catalunya pel que fa a les llengües usades en les converses exogrups. En el primer període, anterior a la instauració del franquisme, la convergència lingüística es produïa inicialment al castellà però posteriorment podia haver-hi un canvi favorable al català. Era un escenari obert a la negociació de llengua; per tant, no hi havia un capteniment lingüístic que es pogués considerar la norma. En un segon període, durant el franquisme, aquesta situació es capgirà perquè l'establiment de nous condicionants polítics, socials i demogràfics va afavorir que la convergència lingüística fos majoritàriament al castellà, amb la qual cosa aquest comportament esdevingué una norma social.

PARAULES CLAU: convergència lingüística, norma, Catalunya, canvi sociolingüístic, testimonis orals.

ABSTRACT

In this paper, we trace the process of the extension of linguistic convergence in Catalonia in the 20th century, focusing on the period prior to 1975. In order to substantiate our study, we have relied on the life stories of people over 90 who told us in which language they had interacted with non-Catalan speakers in different periods of their lives. We were especially interested in finding out when the linguistic convergence towards Spanish in intergroup interactions became the predominant norm in Catalonia, and if there had been other linguistic behaviours.

The results of our qualitative research show that there have been two different periods in Catalonia in terms of the languages used in exogroup conversations. In the first period, before the establishment of the Franco regime, linguistic convergence led initially to Spanish but afterwards a change could take place towards Catalan. It was a scenario open to language negotiation and there was, therefore, no linguistic strategy that could be considered the norm. This situation was reversed during the Franco regime because the establishment of new political, social and demographic conditions favoured linguistic convergence mostly towards Spanish, so this behaviour became a social norm.

KEYWORDS: linguistic convergence, norm, Catalonia, sociolinguistic change, oral testimonies.

1. INTRODUCCIÓ

En el debat actual sobre la llengua, ha pres força la idea que el principal obstacle a la recuperació del català és el fet que habitualment els catalanoparlants ens adrecem als conciutadans d'altres grups lingüístics en castellà, amb la qual cosa no els facilitem l'aprenentatge i l'ús de la llengua del país. Un dels molts exemples que podríem aportar sobre aquest discurs és la darrera obra de Carme Junyent, *El futur del català depèn de tu* (2020), la qual fins i tot assegura que revertir aquest costum és l'única solució plausible al retrocés del català. Tot i que al nostre entendre aquest punt de vista no està mancat de raó, la revitalització d'una llengua és un afer massa complex que hauria de defugir les simplificacions, perquè hi ha múltiples factors que, d'una manera o altra, incideixen en els usos lingüístics, tal com sintetitzarem en el marc teòric d'aquest article. En altres paraules, és molt difícil canviar les interaccions personals si no hi ha una remodelació dels valors socials i econòmics associats a les llengües en concurrència, cosa que no s'aconseguirà només amb una acció que depengui bàsicament dels individus.

El comportament esmentat ha estat definit per la sociolingüística com a *norma de convergència* —és a dir, el fet que una conversa entre parlants de dues llengües diferents es resolgui en una de les dues, la qual cosa implica que un acaba adoptant la llengua de l'altre. Aquest fenomen sol ser un dels símptomes típics d'un procés de subordinació lingüística en una etapa avançada (Gal, 1979; Parijs, 2011), per això convé estudiar-lo a fons. Conèixer les raons que expliquen el predomini d'una d'aquestes llengües en les interaccions socials sol ser una de les claus per descobrir com funcionen no només les trobades intergrupals, sinó també les jerarquies que impulsen el procés de subordinació de la llengua obviada. La *norma de convergència al castellà*, doncs, és el fenomen de què ens ocuparem en aquest article, restringint-nos a l'àrea del Principat. Amb tot, també es pot donar el fenomen contrari —la *divergència lingüística*— si els dos interlocutors decideixen mantenir els respectius codis lingüístics, estratègia que no tractarem aquí.

El precedent més immediat a la nostra recerca és un article de Vila i Moreno i Galindo (2012), l'objectiu del qual era fer un balanç dels estudis dedicats a aquest fenomen a partir de la restauració postfranquista de la monarquia. Els dos autors ja re-

marcaven la necessitat d'estudiar els orígens de la norma de convergència al castellà abans de l'època en què se cenyien (és a dir, durant el franquisme i el període anterior del segle xx), per tal de conèixer millor els factors que l'havien impulsat i els anys en què havia aparegut. A més, Vila i Galindo defensaven en el seu article que aquest estudi es fes a partir de testimonis directes del procés d'extensió social del castellà a Catalunya durant els períodes esmentats abans no desapareguessin per raons biològiques, perquè aquesta era una font molt més segura que no basar-se en fonts escrites, una via «molt més subjecta a la indeterminació i la interpretació» (Vila i Moreno i Galindo, 2012: 32). Així mateix, situaven l'estudi en la necessitat més general de conèixer dos aspectes centrals, encara mal coneguts, de la història del procés històric de subordinació del català d'ençà de l'edat moderna:

[D]'una banda, quin va ser el ritme de l'extensió del coneixement efectiu del castellà, el francès i l'italià en el conjunt de les societats catalanòfones; d'una altra banda, quin va ser el procés —quan i com— pel qual aquestes llengües van sobreixir dels àmbits més formals en què s'havia instal·lat l'acció dels aparells estatals i van anar infiltrant-se en les relacions interpersonals privades de la majoria de la població. (Vila i Moreno i Galindo, 2012: 32)

Des de vies i interessos diferents, els autors que signem el present article vam coincidir en la necessitat d'aclarir aquestes llacunes basant-nos en el testimoni d'informants de classes populars que tinguessin noranta anys o més (una mostra de seixanta persones nascudes entre 1912 i 1927 de llengua inicial catalana, tant de zones urbanes com rurals). Amb aquesta tria esperàvem conèixer no només els usos lingüístics en la seva infantesa i joventut, sinó també els dels seus pares i avis, amb la qual cosa es podia abastar el període que Pueyo (1996) havia assenyalat com a clau per a l'extensió del castellà a Catalunya: la segona meitat del segle XIX i la primera del XX. A partir d'aquí, els objectius principals de la nostra recerca van ser dos. D'una banda, volíem saber com havia estat el seu procés d'aprenentatge del castellà i l'ús social que tenia aquesta llengua a principis del segle XX entre les classes populars; de l'altra, esperàvem conèixer a partir de les seves vivències en quin moment i per quins motius s'havia implantat i generalitzat la convergència al castellà.

Un cop acabada la recerca, i en espera que es publiqui completa, n'hem avançat les conclusions més importants en dos articles de *TREBALLS DE SOCIOLINGÜÍSTICA CATALANA*. El primer va ser «El procés de bilingüïtzació a Catalunya en el segle XX a partir de testimonis orals» (2020), en què fèiem un resum de com va ser el procés d'adquisició i expansió social del castellà entre els catalanoparlants durant els primers cinquanta anys del segle passat a partir de les declaracions dels informants. La principal conclusió a què vam arribar és que hi havia una diferència fonamental entre les dades que afectaven directament els entrevistats —nascuts a principis del segle XX, que ja poden ser definits com a bilingües, però amb un ús del castellà més receptiu que no pas actiu— i les referents als seus avis i pares —nascuts al segle XIX, que eren monolingües en català o tenien un coneixement molt incipient del castellà. Així

mateix, els informants declaraven que el seu bilingüisme no va arribar a ser actiu o fluid fins que van arribar a l'edat adulta, en què van interactuar cada vegada més amb parlants de primera llengua castellana, fet que es va donar majoritàriament a partir dels anys trenta i, sobretot, durant el franquisme. Això significava que la bilingüïtzació completa dels parlants de català amb el castellà no s'havia completat fins ben entrat el segle xx, entre el primer i el segon terç del segle passat, més tard del que havia apuntat Pueyo (1996).

Atès que la norma de convergència al castellà és inseparable del procés de bilingüïtzació dels catalans, ara, en aquest segon article, presentem, també a partir de les dades dels nostres informants, els factors que impulsaren aquest comportament intergrupar en la Catalunya de la primera meitat del segle xx i el moment en què es va començar a produir. Volem contestar sobretot la qüestió de si en aquella època la convergència lingüística també afavoria el castellà o si hi havia altres capteniments en les converses exogrups.

2. MARC TEÒRIC

Com s'ha avançat a la introducció, els factors que condicionen el capteniment lingüístic en situacions de contacte de llengües són múltiples i diversos. Tot i que la sociolingüística ha abordat l'anàlisi d'aquests factors des de les perspectives lingüística, social i psicològica, aquí ens centrarem en les dues últimes, atenent als objectius de la investigació. Així, ens fixarem en els conceptes *habitus* i *mercat lingüístic*, en el model del marcatge, en la norma de convergència i en la teoria de l'acomodació de la parla.

Segons la *teoria de l'habitus i el mercat lingüístic*, desenvolupada per Pierre Bourdieu (Bourdieu, 1982; Bourdieu i Wacquant, 1994), els individus i els grups participen en la societat com si es tractés d'un *mercat*, aportant els seus recursos o *capitals* (béns i coneixements, això és, tot allò a què es pot assignar un valor). Bourdieu distingeix quatre tipus de capitals: els econòmics (béns materials), els culturals (relacionats amb la informació i la formació), els socials (conjunt de contactes i relacions socials dels individus i grups) i els simbòlics (és a dir, la capacitat d'un individu per formar les opinions d'altri). Els capitals lingüístics s'inclouen dins dels culturals, i, com tota la resta, es valoren d'una manera diferent depenent del moment històric o dels camps socials en què entren en joc.

Per a Bourdieu, la societat està estructurada en diferents *camps* (o espais de relacions socials), que segueixen dinàmiques internes pròpies. El valor dels recursos o capitals fluctua segons el camp social en què s'actua i s'entra en competència. La participació en un camp social implica que els individus es posicionin en relació amb les dinàmiques preestablertes del camp, això és, poden seguir-les i reforçar-les, o no seguir-les i afeblir-les o modificar-les. Els grups dominants intenten imposar a la resta de la societat el valor que ells assignen als recursos propis i, generalment, els grups subordinats malden per adquirir els recursos reservats al grup dominant.

Estretament relacionat amb el *mercat lingüístic*, l'*habitus* constitueix un conjunt de disposicions, creences i actituds que condicionen i dicten els comportaments dels individus i els grups en cada camp social concret. El context social de partida de l'individu condicionarà el seu *habitus*, que es va alimentant i reforçant al llarg de la vida. A mesura que les experiències compartides d'un mateix grup social s'interioritzen i s'automatitzen, esdevenen inèrcies que continuen guiant pràctiques futures.

L'*habitus* lingüístic fa que els parlants siguin propensos a seguir unes determinades pràctiques lingüístiques, aquelles que dicten les sinergies establertes prèviament en cada espai de relacions socials concret. N'és un exemple la norma¹ de convergència al castellà,² fruit de la generalització d'un *habitus* lingüístic que es consolida a partir del franquisme i del seu seguiment a partir d'aleshores (Calsamiglia i Tuson, 1980; Woolard, 1989; Boix Fuster, 1993; Vila i Moreno, 1996; Galindo, 2006). La norma de convergència al castellà preveu que la llengua primera dels interlocutors que participen en una conversa condicioni les tries lingüístiques. Així, els catalanoparlants inicials se serviren del català en les converses amb interlocutors del seu mateix grup lingüístic, i adoptarien el castellà en les converses intergrupals (és a dir, per adreçar-se a castellanoparlants inicials, a membres d'altres grups lingüístics o a interlocutors *desconeguts*). Els castellanoparlants inicials utilitzarien el castellà independentment de la primera llengua dels interlocutors.

La instauració i posterior consolidació d'aquesta pauta de comportament al llarg del segle xx es deuen a la confluència de dos factors. D'una banda, el franquisme va fer del castellà l'única tria possible en els àmbits formals i oficials. De l'altra, el ritme d'aprenentatge i de col·loquialització del castellà per part dels catalanoparlants va ser més ràpid que no pas el del català per part dels castellanoparlants. Aquest decalatge en els ritmes d'incorporació a l'ús actiu del castellà i del català per part d'ambdós grups lingüístics s'explica per: *a*) l'extensió completa de l'escolarització obligatòria en castellà; *b*) la distribució demolingüística desigual de la població nouvinguda en el territori, i *c*) la irrupció dels mitjans de comunicació de massa, sobretot audiovisuals, que durant molt temps van funcionar exclusivament en castellà. Aquests tres darrers aspectes, juntament amb el castellà com a única tria possible en els àmbits formals i oficials, van afavorir que el castellà niés en els usos intergrupals.

1. Entenem per *norma* l'expectativa que tenen els membres d'una comunitat que (no) s'esdevingui un comportament en una situació particular. Les expectatives remetent a idees compartides socialment sobre un comportament (in)apropiat (Gallois i Callan, 1991: 249).

2. Sorolla (2016: 88) recull altres denominacions que s'han usat per fer referència a la norma de convergència al castellà; en concret: «*etiqueta tradicional* i *norma d'adaptació* (Kathryn Ann Woolard, 1992, p. 85), *norma d'ús restrictiu* (Boix-Fuster, 1993; Vallverdú, 2013), *norma d'ús tradicional* i *norma tradicional d'adaptació al castellà* (Boix-Fuster, 1993, p. 12, 203-204; Strubell i Trueta, 2003), *norma adaptativa* (Pujolar Cos, 1993, p. 66), *norma d'adaptació al castellà* i *norma de subordinació al castellà* (F. Xavier Vila i Moreno, 1996)». A grans trets, totes les denominacions, tant la de *norma de convergència* com les que recull Sorolla, fan referència al mateix fenomen. En aquesta recerca, ens hem decantat pel terme *norma de convergència* perquè és un dels més utilitzats i perquè no té les mateixes connotacions que tenen altres termes com ara *restrictiu* o *subordinació*.

Gradualment, doncs, el castellà esdevingué la *tria no marcada* en les trobades intergrupals, en terminologia de Myers-Scotton (1993). En el seu *model del marcatge*, l'autora postula que en cada context o circumstància existeix una (o més d'una) varietat lingüística *no marcada o esperada*. L'ús de qualsevol altra varietat no esperada esdevindrà una *tria marcada*. En una interacció és el parlant qui escull entre adoptar l'opció no marcada o adoptar qualsevol altra varietat i trencar les expectatives.

Des de l'òptica psicològica, la *teoria de l'adaptació o de l'acomodació de la parla*, desenvolupada per Howard Giles i els seus col·laboradors, explora de quina manera els individus creen, mantenen o disminueixen la distància social a través de les interaccions (Giles i Ogay, 2007). Els factors que es posen en joc per aproximar-se a l'interlocutor o allunyar-se'n són d'índole diversa, i impliquen mecanismes tant verbals (per exemple, l'accent, la velocitat de la parla, la longitud dels enunciats, la intensitat vocàlica o la tria lingüística) com no verbals (això és, els gestos o els moviments facials, entre d'altres).

Els canvis en l'estil de parla dels individus actuen en dos sentits, segons els objectius i les actituds dels parlants: en la *convergència*, el parlant s'adapta a la parla de l'interlocutor (per exemple, fent servir la mateixa llengua o el mateix registre lingüístic, o modificant el ritme d'elocució); en la *divergència* es mantenen, es creen o s'accentuen les diferències en la manera de parlar dels interlocutors.

Centrant-nos en la convergència, el motiu principal per convergir lingüísticament amb l'interlocutor és obtenir-ne l'aprovació, identificar-s'hi o reduir-hi la distància. És un procés que sovint és inconscient (Giles, Coupland i Coupland, 1991: 18). Tot i això, l'interlocutor només avaluarà favorablement la convergència si li atribueix una intenció positiva. Si es vincula a la bona predisposició i voluntat de la persona es percebrà més positivament que si es relaciona amb pressions externes (Simard, Taylor i Giles, 1976). La convergència està estretament relacionada tant amb el repertori lingüístic del parlant com amb d'altres factors (individuals o ambientals) que l'esperonen a adoptar aquesta estratègia (per exemple, incrementar l'aprovació social o l'eficiència comunicativa).

3. LES DADES

Com s'ha explicat unes ratlles més amunt, l'objectiu d'aquesta recerca és determinar en quin moment i a través de quins mecanismes la població catalanoparlant inicial opta per la convergència al castellà d'una manera majoritària en les trobades intergrupals i analitzar quan aquest comportament esdevé norma al llarg del segle xx. Per fer-ho, s'ha defugit l'estudi de dades demolingüístiques o els posicionaments de les elits culturals i polítiques i s'ha optat per recollir el testimoni dels parlants que van viure de primera mà l'extensió de l'ús social del castellà a l'inici del segle xx.

La metodologia de recollida de dades ha estat qualitativa, mitjançant relats de vida lingüística (Fons i Palou, 2013). Les històries de vida lingüística se centren en les vivències i les vicissituds lingüístiques dels testimonis, i afavoreixen les reflexions i la recuperació d'anècdotes al voltant de la llengua o les llengües que han acompanyat els par-

lants en les diferents etapes de la seva vida. Per dur a terme les entrevistes, recollides el curs acadèmic 2015-2016, es va comptar amb la col·laboració del professorat i l'alumnat de sociolingüística de la Universitat de Barcelona. En tots els casos, es va seguir un guió de preguntes de resposta oberta sobre coneixement i aprenentatge de llengües, pautes de comportament lingüístic i actituds lingüístiques, en tres etapes de la vida —la infantesa, la joventut i l'edat adulta (vegeu el guió a Galindo, Rosselló i Bernat, 2021).

El corpus final objecte d'anàlisi conté seixanta històries de vida lingüístiques, protagonitzades per informants nascuts entre 1912 i 1927, majoritàriament de classes populars, que en el moment de concedir l'entrevista tenien una mitjana d'edat de noranta-quatre anys. Tots els entrevistats (catorze homes i quaranta-sis dones)³ van néixer a Catalunya, llevat de dos, que van néixer al País Valencià i es van traslladar de molt petits al Principat.⁴ La majoria va declarar tenir un nivell bàsic d'estudis i només dos van arribar a la universitat. Pel que fa a la seva activitat laboral, destaquen els oficis relacionats amb el comerç, la pagesia, la fàbrica i tasques administratives.

Les entrevistes van ser transcrites i analitzades amb el programa de tractament de dades Atlas.ti. Per raons de privacitat, els informants s'han identificat amb uns codis que donen compte del seu sexe, edat i territori de naixement. Així, el codi D100-Dom-CT fa referència a una dona, de cent anys, nascuda a les comarques de Tarragona.

4. ANÀLISI I DISCUSSIÓ DE LES DADES

La consolidació de la convergència lingüística al castellà com el comportament habitual en interaccions entre catalanoparlants i persones pertanyents a altres grups lingüístics es produeix, d'una manera general a Catalunya, a partir dels anys quaranta del segle xx. El camí que mena el castellà cap a aquesta situació de predomini es troba, inicialment, en la confluència de dos factors. D'una banda, una població autòctona progressivament alfabetitzada i amb una certa competència en castellà gràcies a una escolarització que els acostava, en molts casos, per primer cop a aquesta llengua; de l'altra, l'arribada d'un contingent nombrós, lingüísticament castellanoparlant, desconexedor de la llengua del territori d'arribada. L'asimetria en el repertori lingüístic de catalanoparlants i castellanoparlants inicials, doncs, deixava poc marge perquè el català esdevingués, d'entrada, la llengua comuna intergrup. No ens ha d'estranyar, per tant, que la raó principal que argumentin els informants per justificar el seu capteniment sigui la voluntat de comunicar-se, cosa que al principi només es podia produir posant en circulació l'únic codi que compartien els uns i els altres.

3. Tot i que la perspectiva quantitativa no és central en aquest estudi, la mostra d'informants quant a homes i dones de noranta-cinc anys o més és gairebé idèntica respecte al percentatge de la població general l'any 2016 (21,7 % per als homes i 78,2 % per a les dones; IDESCAT).

4. Segons la distribució en el territori, dinou informants eren de Barcelona ciutat (BCN) i vuit de la resta de l'àmbit metropolità (AMB), tretze eren nats a les comarques centrals (CC), cinc a les comarques gironines (CG), quatre a Ponent (PO), quatre al Camp de Tarragona (CT), dos al Penedès (PEN), quatre a les Terres de l'Ebre (TE) i un a l'Alt Pirineu i Aran (APA).

Fragment 1

- Entrevistador: I recordes quan va ser el primer cop que vas sentir parlar en castellà, tu? Te'n recordes o... Va ser a l'escola?
- D92-Bos-TE: Home, quan la guerra. Quan va arribar la guerra allà ((Corbera d'Ebre)). Perquè llavors els soldats parlaven castellà. N'havien molts. **I llavors parlàvem el castellà nosaltres amb els soldats.**
- ((se sent una tercera veu que diu: «Mos feien parlar en castellà»))
- D92-Bos-TE: **Clar, perquè no, tampoc no entenien el català.**

La competència en castellà dels catalans de la primera meitat del segle xx, a diferència de l'actual, no era especialment alta en molts casos, ni en l'àmbit oral ni en l'escrit. Diversos informants recorden que el seu castellà, malgrat el pas per l'escola, era singularment feble, però això no era cap obstacle per emprar aquesta llengua sempre que calgués. I, de fet, cada interacció amb els nouvinguts esdevenia una nova oportunitat per millorar el nivell de castellà i, per tant, incrementar aquest capital lingüístic.

Fragment 2

- Entrevistador: A les persones que parlaven castellà, vostè els parlàveu en castellà una mica també?
- H95-Mar-CC: Aquella gent parlava en castellà, picadors, **i jo contestava i l'aprenivo.**

La reiteració i la freqüència d'aquestes situacions generalitza i fonamenta una manera de comportar-se lingüísticament. Fins al punt que, un cop s'ha interioritzat, és difícil modificar una tria lingüística consolidada amb una persona —és a dir, revertir l'*habitus* lingüístic—, encara que se'n tingui la voluntat. És el cas que s'explica en el fragment següent, en què fins i tot hi ha una certa autoinculpació per haver adoptat un capteniment lingüístic que la informant titlla d'«equivocació».

Fragment 3

- D90-Clo-CT: Jo tinc la mateixa minyona que vaig tindre quan vaig, fa cinquanta anys. [...] Encara la tinc ara. Aquesta, aquesta **vam fer l'equivocació de parlar**, de començar a parlar-la, perquè no entenia res, en castellà. **I ara no li puc parlar en català perquè no em, no, no em surt.** Sí, ara no em surt. I no entén res, eh? No entén res. I sempre, va sentir la televisió en català, sempre parlant en català, però quan és de parlar amb ella, parlem en castellà perquè no ens entenia. **I ara doncs hi està tan acostumada que no, que no em surt. Sí, no em surt, no. Li voldria parlar en català, perquè me surt més, més fàcil, el català que el castellà, però no em surt.**

D'acord amb el testimoni dels informants, l'escola d'abans del franquisme va ser un dels llocs on la convergència al castellà va conèixer una certa extensió: d'una ban-

da, perquè el castellà ja hi era present, tant com a matèria d'estudi com en les interaccions amb els mestres; de l'altra, i en relació amb els usos més informals, l'escola acollia alguns nens monolingües castellanoparlants, els quals es convertien per als alumnes de llengua inicial catalana en el primer contacte que tenien amb la variant col·loquial del castellà.

Fragment 4

D90-Sol-CC: ((a l'hora del pati)) Parlàvem en català. **Si hi havia una que parlava en castellà també li parlàvem en castellà, eh?** No... en castellà, el nostro castellà, perquè, és clar que **l'apreníem gràcies a ells, sí.**

La situació de bilingüisme asimètric inicial explica que en el nostre corpus hàgim recollit més casos de convergència al castellà que no pas al català. Amb tot, el català també podia ser llengua de destinació; i ho era pel predomini que tenia aquesta llengua en la societat catalana de principis del xx, percepció transversal entre els informants, amb independència que l'entorn en què vivien fos urbà o rural. En altres paraules, l'ús ambiental del català era tan gran, i el nivell competencial del castellà dels autòctons, tan incipient, que molts nouvinguts acabaven incorporant-se activament a l'ús de la llengua d'una manera més o menys ràpida. Vegeu els dos casos següents, provinents de Barcelona ciutat i de Santa Coloma de Queralt, respectivament.

Fragment 5

Entrevistadora: Senties a la gent parlar castellà?
D89-Ben-BCN: No. **A la classe hi havia una nena que havia vingut amb els seus pares de Múrcia,** perquè el pare va trobar feina aquí, **i es van adaptar al català.**

Fragment 6

Entrevistadora: I recorda que hi hagués cap nena que parlés en castellà?
D100-Dom-CT: Sí, una, que era del cuartel. Que era del cuartel, era filla del sargento. I aquella parlava en castellà, **però també al cap de temps ja casi parlava com nosaltres.** Ja ho veus, però al principi no. [...] Però ja la vam entendre de seguida també, ja l'enteníem. I és ella que no ens entenia a nosaltres. Però després també sí, era molt llesta aquella noia.

Per tant, malgrat una majoria de casos favorables a la convergència al castellà, les dinàmiques demolingüístiques permetien entreveure exemples com els que hem reproduït, en què la resolució de la interacció cap al castellà podia ser més transitòria que no definitiva, cosa que obria pas a tries lingüístiques més favorables i —potser amb el temps— consolidades, cap al català. La irrupció del franquisme, però, capgira aquesta tendència, fins a l'extrem que l'extensió de la convergència al castellà es fa tan

freqüent i esperable (la tria lingüística no marcada) que és a partir d'aquest moment que es pot afegir el concepte *norma* al de *convergència*. El factor polític, doncs, conjuntament amb el grau de bilingüisme de la població i els canvis demogràfics profunds, és el que completa l'equació per entendre el procés de bilingüització i les pràctiques lingüístiques intergrupals antigues i actuals dels catalans.

Efectivament, el franquisme representa un punt i a part en la història sociolingüística del país. Quan fan referència als anys anteriors a la Guerra Civil, els informants no vinculen el seu comportament lingüístic amb cap episodi històric o polític concret, encara que l'obligatorietat d'anar a l'escola i que s'ensenyés el castellà respongués, naturalment, a motivacions polítiques. En canvi, l'adveniment del nou règim polític, en què el castellà s'erigeix en l'únic codi legitimat per l'Estat, acaba afectant les interaccions diàries de les persones. En aquest sentit, el corpus obtingut és ric en reflexions i vivències dels informants, els quals recorden amb precisió els canvis lingüístics percebuts després de la finalització de la Guerra Civil i també episodis de la seva vida en què se'ls va exigir l'ús del castellà en llocs públics i en organismes oficials.

Fragment 7

Entrevistadora:

I tres persones que recordeu més o menys d'aquell moment, d'infantesa, joventut, així que us vingui a la memòria, en què us adreçàveu, en quina primera llen-, en quina llengua solíeu fer més relació, en català o en castellà?

D88-Sol-BCN:

Doncs, **podríem dir que hi havia dues etapes, perquè, fins, podríem dir, fins l'any trenta-nou generalment en català. Generalment, no, sempre. I després del trenta-nou, clar com que ja anaves a l'institut, ja era diferent, eh?** Després, pel carrer ja era molt diferent, eh? I anaves amb el, situacions veies i... no és que parlessis de seguida en castellà, no, parlaves segons el veies, pues parlaves, eh? En castellà, clar si anaves amb algun lloc oficial, castellà, eh? Si anaves amb un oficial castellà, que anaves a comprar a lo millor tampoc també coneixies a la gent, aixís ja sabies si eren catalans o castellans, eh?

Fragment 8

Entrevistadora:

T'agradava el castellà?

D89-Ben-BCN:

No, no, el parlava mira, com si, però d'agradar-me no. **Lo que passa que ens el van imposar**, eh? I teníem molta feina per entendre'l. Perquè jo me'n recordo, que vaig anar per uns papers, [...] jo ja era gran, vaig anar per uns papers, no sé ni a on vaig anar, i bueno, vaig parlar, no sé per què, «**hable el idioma del Estado**», de seguida. I l'home que m'atenia era d'aquells catalans catalans, i em contesta en català [...]. I menos que allavòrens ja tothom parlava el castellà. **A tot arreu que anaves**, és que, «**hable en castellano, el idioma del imperio**», escolta'm.

És interessant destacar que, en els fragments de vivències lingüístiques que se situen abans del franquisme, la percepció del contacte de llengües que es vivia a la Catalunya de les primeres dècades del xx es pot qualificar, en l'àmbit interpersonal, de no conflictiva. Els informants relaten un escenari de convivència entre les dues llengües, potser ajudat pel fet que el català era la llengua ambiental per excel·lència i que els nous llengües l'aprenien i utilitzaven amb una rapidesa relativa. El país a poc a poc s'estava transformant, però els canvis sociodemogràfics no afectaven prou l'ús de la llengua perquè generés una posició de rebuig dels autòctons vers l'idioma dels immigrants. La instauració del franquisme no va capgirar *grosso modo* aquesta situació en contactes intergrupals en uns contextos més o menys informals, però va comportar, com és sabut, la reclusió del català cada cop més a l'àmbit privat (fragment 9), per por de represàlies que en alguns casos podien arribar a l'agressió física (fragment 10), alhora que es van començar a visualitzar nous posicionaments etnogrups (fragment 11).

Fragment 9

Entrevistadora: Ja casada, aquí a Igualada, entraves amb alguna botiga, i parlaven en castellà, aleshores...

D90-Ven-PEN: **Allavons parlava castellà. Ara no, quan entro amb una botiga i és castellà, parlo en català.**

Fragment 10

Entrevistador: Quan vostès treballaven, si tenien confiança amb el client, potser parlaven en català.

H94-Gal-PO: Jo els hi parlava en català xx però amb un local tancat. Però al carrer, al metro i pel carrer...

Entrevistador: No, eh?

H94-Gal-PO: No. No, perquè t'exposaves a trobar un mala pinta d'aquells ((agent de policia)) i t'inflava a, a, a, ells disfrutaven amb això, saps? **Li fotien una pallissa amb un tio i quedaven tan frescos.** Dingú els podia dir res.

Entrevistador: En aquest temps vostè se sentia com, allò, temptat: sap què? Jo parlaré sempre el castellà i així me n'estalviaré.

H94-Gal-PO: **Se sentia aix- reprimint sempre,** i no poguer expressar ja, amb un, amb una angoixa, una ràbia al cos portaves perquè, clar, **no eres dueño de tu mateix.** Això, això, et vinguava sempre per dins, no?

Fragment 11

H90-Ano-PEN: [...] **ells** el català no el sabien re. Hi havia molts ja em deien: «mira, si no... me lo dice en catalán. Si no lo entiendo ya se lo diré». Aquell volia aprendre el català. **Però el que et deia: «no, no, castellano, castellano».** M'entens? I encara no en sap ara, eh?, el català. Aquell que em deia això, encara no en sap ara. Per què? Perquè no ha volgut.

Perquè no ha volgut. Perquè no li ha donat la gana. **Perquè, perquè eren a Espanya i que, i algun, i algun m'havia dit que nosaltros teníem «la obligación de hablar al castellano».**

5. CONCLUSIONS

Tal com hem dit a la introducció, l'objectiu principal d'aquest article era saber si durant la primera meitat del segle xx la convergència lingüística també afavoria el castellà o si hi havia altres capteniments en les converses exogrupsals. Així mateix, també ens proposàvem detectar a partir de quins anys la convergència al castellà es va generalitzar i quins factors ho expliquen.

Abans de contestar directament aquestes preguntes, convé parlar d'altres qüestions que hi estan molt relacionades. En primer lloc, els nostres informants sempre han prioritzat convergir amb l'interlocutor (en quina llengua, ja és un altre tema), que no divergir-ne, amb la qual cosa es confirma que és el comportament més habitual en converses exogrupsals.

En segon lloc, i aquesta és una de les conclusions principals, hem pogut discernir dues èpoques ben diferenciades a Catalunya durant el segle xx pel que fa al comportament lingüístic en les converses entre parlants de llengües diferents, que responen fonamentalment als condicionants sociolingüístics de cada període. Així, durant almenys els quaranta primers anys del segle passat, el català era la llengua ambiental predominant, la població autòctona solia tenir un domini feble o poc actiu del castellà i la immigració allòfona era reduïda, de manera que les converses exogrupsals no seguien un mateix patró. Depenent del domini del castellà de l'interlocutor autòcton, podien resoldre's en una convergència al castellà o en un manteniment del català. Això vol dir que la norma de convergència al castellà no era general, ni l'única, perquè també n'hi havia al català, i, fins i tot, la divergència tampoc era estranya en les converses exogrupsals quan no hi havia una llengua de domini comú.

Tot aquest panorama, però, es va capgirar amb el franquisme. Aquest canvi sociolingüístic s'explica a partir de tres factors nous: l'increment de la competència en castellà dels autòctons, el bandejament violent del català de l'esfera pública durant la dictadura i l'arribada massiva d'immigrants castellanoparlants en aquella època. Amb aquests nous condicionants, era previsible que les converses exogrupsals s'anesin decantant progressivament pel castellà i que les altres possibilitats es reduïssin cada vegada més. Era el més pràctic per comunicar-se amb parlants de llengua diferent del català i el més segur per evitar conductes potencialment sancionables en la nova situació. Això explica que la convergència al castellà esdevingués en aquesta segona època la norma esperable en les converses entre parlants de llengües primeres diferents i que arrelés amb tanta força. Fins al punt que el comportament no marcat va esdevenir, des d'una perspectiva psicològica, cada vegada més difícil de modificar a mesura que es consolidava la norma. Feta aquesta anàlisi, i amb la prudència que

exigeix extreure generalitzacions del comportament lingüístic a partir del testimoni de seixanta informants, tot apunta que la convergència al castellà a Catalunya no és ni tradicional ni va ser l'únic capteniment possible. A més, la convergència sempre ha estat condicionada pel context sociolingüístic, sobretot pel domini del castellà dels parlants de primera llengua catalana i la llengua pública predominant. L'èxit de la norma de convergència al castellà, doncs, és el resultat dels canvis sociopolítics promoguts pel franquisme i de factors psicolingüístics com ara la voluntat de reduir la distància entre els interlocutors i augmentar l'eficiència comunicativa. Per tant, una vegada més, es confirma que el panorama sociolingüístic de Catalunya ha patit els canvis més profunds de tota l'edat moderna i contemporània durant el segle xx.

Tanquem amb aquestes conclusions la segona part de la presentació de les dades més rellevants del nostre estudi històric i sociolingüístic amb informants d'edat avançada. Esperem que amb aquest article i l'anterior, ja esmentat a la introducció, puguem començar a omplir el buit que existia fins ara sobre el procés de bilingüïtzació contemporani de les classes populars catalanes i els orígens de la norma de convergència al castellà que n'és una conseqüència. Era una assignatura pendent en la història social de la llengua catalana, tal com ja avisaven investigadors com Vila i Moreno i Galindo (2012).

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- BERNAT, Francesc; GALINDO, Mireia; ROSSELLÓ, Carles de (2020). «El procés de bilingüïtzació a Catalunya en el segle xx a partir de testimonis orals». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 30, p. 97-111. <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/145509/pdf_1663> [Consulta: 2 febrer 2021].
- BOIX FUSTER, Emili (1993). *Triar no és trair. Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62.
- BOURDIEU, Pierre (1982). *Ce que parler veut dire: L'économie des échanges linguistiques*. París: Fayard.
- BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loïc (1994). *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder.
- CALSAMIGLIA, Helena; TUSON, Empar (1980). «Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu de Palomar». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 3, p. 11-82. <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5799/10897>> [Consulta: 10 febrer 2021].
- FONS, Montserrat; PALOU, Juli (2013). «Relats de vida lingüística». *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura* [en línia], núm. 61, p. 5-8. <<http://hdl.handle.net/11162/103883>> [Consulta: 10 febrer 2021].
- GAL, Susan (1979). *Language shift: Social determinants of linguistic change in bilingual Austria*. Nova York: Academic Press.
- GALINDO, Mireia (2006). *Les llengües a l'hora del pati. Usos lingüístics en les converses dels infants de Primària a Catalunya* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. <<http://hdl.handle.net/2445/41613>> [Consulta: 10 febrer 2021].

- GALINDO, Mireia; ROSSELLÓ, Carles de; BERNAT, Francesc (2021). *El castellà a la Catalunya contemporània: història d'una bilingüització*. Benicarló: Onada Edicions.
- GALLOIS, Cynthia; CALLAN, Victor J. (1991). «Interethnic accommodation: The role of norms». A: GILES, Howard; COUPLAND, Nikolas; COUPLAND, Justine (ed.). *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics*. Nova York: Cambridge University Press; París: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 245-269.
- GILES, Howard; COUPLAND, Nikolas; COUPLAND, Justine (1991). «Accommodation theory: Communication, context, and consequence». A: GILES, Howard; COUPLAND, Nikolas; COUPLAND, Justine (ed.). *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics*. Nova York: Cambridge University Press; París: Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 1-68.
- GILES, Howard; COUPLAND, Nikolas; COUPLAND, Justine (ed.) (1991). *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics*. Nova York: Cambridge University Press; París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- GILES, Howard; OGAY, Tania (2007). «Communication accommodation theory». A: WHALEY, Bryan B.; SAMTER, Wendy (ed.). *Explaining communication: Contemporary theories and exemplars*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, p. 293-310.
- JUNYENT, Carme (2020). *El futur del català depèn de tu*. Barcelona: La Campana.
- MYERS-SCOTTON, Carol (1993). *Social motivations for codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford: Clarendon Press-Oxford.
- PARIJS, Philippe van (2011). *Linguistic justice for Europe and for the world*. Oxford: Oxford University Press.
- PUEYO, Miquel (1996). *Tres escoles per als catalans: Minorització lingüística i implementació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès.
- PUJOLAR COS, Joan (1993). «L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 11, p. 61-78. <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5580/10678>> [Consulta: 12 febrer 2021].
- SIMARD, Lise M.; TAYLOR, Donald M.; GILES, Howard (1976). «Attribution processes and interpersonal accommodation in a bilingual setting». *Language and Speech*, vol. 19, núm. 4, p. 374-387.
- SOROLLA, Natxo (2016). *Tria de llengües i rols sociolingüístics a la Franja des de la perspectiva de l'anàlisi de xarxes socials* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. <<http://hdl.handle.net/2445/97620>> [Consulta: 12 febrer 2021].
- STRUBELL I TRUETA, Miquel (2003). «Possibles aportacions de la psicologia aplicada per al canvi de les normes i els hàbits de tria lingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 17, p. 235-261. <<http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5714/10812>> [Consulta: 5 febrer 2021].
- VALLVERDÚ, Francesc (2013). *Apunts i contrapunts sociolingüístics: En el centenari de les 'Normes ortogràfiques'* [en línia]. Barcelona: IEC. <<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000200/00000035.pdf>> [Consulta: 5 febrer 2021].
- VILA I MORENO, F. Xavier (1996). *When classes are over. Language choice and language contact in bilingual education in Catalonia* [en línia]. Tesi doctoral. Universitat Lliure de Brussel·les. Facultat de Filosofia i Lletres. <<https://fxvila.files.wordpress.com/2011/07/vila-i-moreno-1996-when-classes-are-over.pdf>> [Consulta: 4 febrer 2021].
- VILA I MORENO, F. Xavier; GALINDO, Mireia (2012). «Sobre la història i l'extensió de la norma de convergència lingüística a Catalunya». A: VILA I MORENO, F. Xavier (ed.). *Posar-hi la*

base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català [en línia]. Barcelona: IEC: Xarxa CRUSCAT, p. 31-45. <<https://publicacions.iec.cat/Front/repository/pdf/00000187/00000076.pdf>> [Consulta: 4 febrer 2021].

WOOLARD, Kathryn A. (1989). *Double talk: Bilingualism and the politics of ethnicity in Catalonia*. Stanford: Stanford University Press.

— (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Barcelona: Edicions de la Magrana.